

Kroniek burgerlijk procesrecht 2004

Deel II

Mr. W. Heemskerk,
mr. T.F.E. Tjong Tjin Tai,
mw. mr. W.I. Wisman¹

In dit nummer het tweede deel van het jaarlijkse overzicht van de jurisprudentie burgerlijk procesrecht, met de inhoudsopgave van de beide delen en in dit deel ook nieuwe wetgeving en literatuur.

INHOUD KRONIEK BURGERLIJK PROCESRECHT 2004

DEEL I

Advocatuur

Algemene beginselen van procesrecht

Art. 6 EVRM

Hoor en wederhoor

Arbitrage en bindend advies

Beslag

Verlof

Eis in de hoofdzaak

Opheffing beslag

Varia

Bewijs

Bewijslastverdeling

Bewijsaanbod

Schriftelijk bewijs

Getuigenbewijs

Deskundigenbericht

Voorlopig getuigenverhoor

Voorlopig deskundigenbericht

Exhibitieplicht

Competentie

Absolute competentie

Relatieve competentie

Internationale rechtsmacht

EEX-Verdrag en EEX-Verordening

Gemeenschapsrecht

Dagvaarding

Betekening

Dagvaarding of verzoekschrift

Gebreken en herstelmogelijkheden

Inhoud dagvaarding

Executie

Executiegeschil

Dwangsom

Gijzeling

Executie door de pandhouder

Varia

DEEL II

Faillissementsprocesrecht

Familieprocesrecht

(zie ook verzoekschriftprocedure)

Gezag van gewijsde

Incidenten

Verval van instantie

Vrijwaring

Voeging en tussenkomst

Verwijzing en voeging van zaken

Varia

Kort geding

Kosten

Vast recht

Proceskosten

Buitengerechtelijke kosten

Misbruik van procesrecht

Partijen

Pleidooi

Rechtsmiddelen

Hoger beroep

Appellabiliteit

Tussentijds hoger beroep

Devolutieve werking

Varia

Cassatie

Tussentijds cassatieberoep

Varia

Verzet

Herroeping

Rechtsmiddelen in

verzoekschriftprocedures

Rectificatie

Uitspraak

Motivering

Bindende eindbeslissing

Verzoekschriftprocedure

Wijziging van eis

Wetgeving

Literatuur

¹ De auteurs zijn allen advocaat bij Pels Rijcken & Droogleevers Fortuijn te Den Haag.

FAILLISEMENTS PROCESRECHT

Art. 29 Fw bepaalt dat een procedure met betrekking tot een vordering op de boedel van rechtswege wordt geschorst na de faillietverklaring van de betrokkene (ambtshalve toegepast in HR 29 oktober 2004, *JOL* 2004, 559 (HTC/ETL)), om alleen dan te worden voortgezet als de verificatie betwist wordt. Maar wat als het faillissement wordt opgeheven bij gebrek aan baten, zodat er geen verificatievergadering wordt gehouden? Rb. Utrecht 24 maart 2004, *NJF* 2004, 365 is van oordeel dat een redelijke wettoepassing inhoudt dat het geding dan ook na de opheffing kan worden voortgezet.

Art. 27 Fw was aan de orde in Hof Den Bosch 6 april 2004, *JBPr* 2004, 61 m.nt. J.J. van Hees: na vantoepassingverklaring van de schuldsaneringsregeling op de vrouw stelde zij hoger beroep in, en verzocht vervolgens zelf om schorsing op voet van art. 27 Fw. Dat het hoger beroep pas na de schuldsanering was ingesteld (en dus formeel de zaak niet aanhangig was op moment van toepassing van de schuldsaneringsregeling) deed daar niet aan af (HR 18 november 1983, *NJ* 1984, 256). Opvallend is slechts dat art. 27 Fw alleen de gedaagde het recht geeft schorsing te verzoeken, niet de failliet/saniet. Van Hees plaatst hier kritische opmerkingen bij.

Er zijn grenzen aan de in te stellen rechtsmiddelen. Een louter informatieve schriftelijke mededeling van de rechter-commissaris is bijvoorbeeld geen beschikking waar cassatieberoep tegen open staat (HR 20 februari 2004, *JOL* 2004, 90 (Shurgard/Curator)).

FAMILIE PROCESRECHT

(ZIE OOK VERZOEKSCRIFTPROCEDURE)

Ten aanzien van de motivering van uitspraken over alimentatie heeft de Hoge Raad een ragfijn web geweven. Twee nieuwe draadjes zijn HR 10 september 2004, *RvdW* 2004, 104, rov. 3.6.2 (als het Hof in afwijking van de rechtbank alsnog beslist tot afwijzing van alimentatie, hangt de motiveringsplicht ten

aanzien van de plicht tot terugbetaling van reeds betaalde alimentatie af van de omstandigheden van het geval) en HR 5 november 2004, *NJ* 2005, 3, rov. 3.5 (bij nihilstelling van alimentatie geldt niet dezelfde verhoogde motiveringsplicht als ten aanzien van beëindiging).

Uit laatstgenoemde beslissing blijkt het strikte onderscheid tussen nihilstelling en beëindiging. Het een mag niet met het ander worden verward. Op een verzoek tot nihilstelling mag dan ook niet worden beslist met een ambtshalve beëindiging van de alimentatie vanaf zekere datum (HR 4 juni 2004, *JOL* 2004, 296).

Een zelfstandig verzoek tot verhoging van alimentatie kan niet eerst in hoger beroep worden gedaan, zo bepaalt art. 362 Rv, toegepast in HR 16 april 2004, *NJ* 2004, 639, rov. 3.2.2.

Voor een bij verstek gewezen echtscheidingsbeschikking bepaalt art. 820 lid 1 Rv dat de niet-verschenen echtgenoot appèl kan instellen binnen drie maanden na betekening in persoon, of na andere betekening met bekendmaking in de Staatscourant. Hof

Amsterdam 25 maart 2004, *JBPr* 2004, 69 m.nt. R.Y. Nauta leidt daaruit af dat een appèl dat is ingesteld zonder dat aan deze betekeningseisen is voldaan, niet-ontvankelijk is. De beschikking was de man kennelijk op andere wijze bekend geworden; de latere betekening door achterlating voldeed niet aan de eisen van art. 820 lid 1 Rv nu dit niet door bekendmaking in de Staatscourant werd gevolgd. Dit oordeel staat op gespannen voet met de gedachte van rechtsbescherming: er hangt de man nu een ongunstige beschikking boven het hoofd waar hij geen rechtsmiddel tegen kan instellen. Dit klemmt temeer als de beschikking voorzieningen bevat die reeds zonder betekening tegen hem gelden. Een passender uitleg lijkt te zijn dat art. 820 lid 1 Rv een uiterste appèltermijn inhoudt, en niet het aanvangsmoment van de mogelijkheid van appèl bepaalt.

Een geschil over de nalatigheid van een executeur-testamentair gaf aanleiding tot enige procesuele problemen in verband met bevoegdheid en het inleidende stuk; de lezer zij verwezen naar de uitspraak voor details (Ktr. Heerlen 7 oktober 2003, *NJ* 2004, 614).

De eis van machtiging door de kantonrechter om als ouder namens de minderjarige in rechte te mogen optreden (art. 1:253k juncto 349 BW) wordt door Rb. Den Bosch 23 juni 2004, *NJF* 2004, 515 ook van toepassing geacht op een (waarschijnlijk) Belgische moeder en haar kinderen. Op zichzelf kan aan de juistheid van dit oordeel worden getwijfeld, nu de bescherming van het kind in beginsel een aangelegenheid is van het land onder wiens rechtsmacht de kinderen vallen, zodat deze vraag naar dat recht zou moeten worden beantwoord. In casu had gedaagde evenwel gesteld dat in België waarschijnlijk eenzelfde regeling zal gelden, en hadden eisers hier niet op gereageerd. Omdat de machtiging ook tijdens het geding kan worden verleend (zie HR 20 november 1987, *NJ* 1988, 279), leidt die eis niet tot niet-ontvankelijkheid.

GEZAG VAN GEWIJSDE

Herhaling van bekende regels: gezag van gewijsde mag niet ambtshalve worden toegepast (HR 24 september 2004, *RvdW* 2004, 109 (Dryade/Staat), rov. 3.3.5), een kortgedingvonnis heeft geen gezag van gewijsde (Vzngr. Rb. Haarlem 22 januari 2004, *NJ* 2004, 218), gezag van gewijsde geldt slechts voorzover in de eerdere uitspraak dezelfde rechtsbetrekking in geschil was (Hof Leeuwarden 18 juni 2003, *NJ* 2004, 90 ten aanzien van een arbitrale uitspraak; HR 30 januari 2004, *JOL* 2004, 50).

Bij een buitenlands vonnis dat op grond van het EEX in Nederland ten uitvoer wordt gelegd wordt de omvang van het gezag van gewijsde van dit vonnis bepaald door het buitenlandse recht (HR 12 maart 2004, *NJ* 2004, 284, m.nt. PV, *JBPr* 2004, 44 m.nt. M. Freudenthal (IDAT), rov. 3.6, onder verwijzing naar HvJ EG 4 februari 1988, *NJ* 1990, 209). Voor een Amerikaans vonnis gaat Rb. Rotterdam 5 november 2003, *NJF* 2004, 57 van dezelfde regel uit: in een goed gemotiveerd vonnis bespreekt zij het verweer, dat eiser niet in zijn vordering kan worden ontvangen nu dit moet afstuiten op het gezag van gewijsde van het voor erkenning vatbare Amerikaanse vonnis.

Een beschikking kan eveneens gezag van gewijsde hebben in een latere dagvaardingsprocedure, ook al spreekt art. 236 lid 1 Rv over een 'vonnis' (Hof Den Bosch 23 maart 2004, *NJF* 2004, 317). Vgl. reeds HR 30 oktober 1998, *NJ* 1999, 83, waar de mogelijkheid van analoge toepassing ten aanzien van beschikkingen werd aangenomen.

Voor de volledigheid zij gewezen op een vergelijkbare toepassing van de regels van de omvang van gezag van gewijsde (en het beginsel van *ne bis in idem*) in een ingewikkelde communautaire procedure (HvJ EG 15 oktober 2002, *NJ* 2004, 146 m.nt. MRM (LVM/Commissie), rov. 64-68).

Indirect van belang is HvJ EG 13 januari 2004, *NJ* 2004, 125 m.nt. MRM (Kühne & Heitz/PPE), waar het HvJ EG aangeeft dat een bestuursorgaan onder bepaalde omstan-

digheden moet terugkomen van een besluit dat formele rechtskracht heeft, indien na het nemen van dat besluit blijkt dat het uitgaat van een onjuiste uitleg van het gemeenschapsrecht. Men kan zich afvragen of en in hoeverre deze uitspraak zich leent voor analoge toepassing bij uitspraken van de burgerlijke rechter.

HOGER BEROEP (ZIE RECHTSMIDDELEN)

INCIDENTEN

Verval van instantie

Voor 'oude' zaken past Hof Den Haag nog steeds de oude regels ter zake van het verval van instantie toe; ook een ambtshalve verwijzing naar de rol en ambtshalve royement leiden niet tot toepasselijkheid van het nieuwe procesrecht (Hof Den Haag 11 maart 2004, *NJF* 2004, 389 resp. Hof Den Haag 1 april 2004, *JBPr* 2004, 58 m.nt. C.J.M. Klaassen).

Vrijwaring

Vrijwaring geeft licht aanleiding tot vergissingen. Uitgangspunt is de zelfstandigheid van de hoofdzaak en de vrijwaringszaak: beslissingen in de ene procedure kunnen niet in de andere procedure als vaststaand worden overgenomen. Daaruit volgt bijvoorbeeld dat het bereiken van een schikking in de hoofdzaak niet in de weg staat aan een inhoudelijke beoordeling in de vrijwaringszaak (Hof Arnhem 7 september 2004, *JBPr* 2004, 74, m.nt. A. Knigge). Dat neemt niet weg dat er sprake kan zijn van een verwevenheid van stellingen; de rechter kan dan – afhankelijk van het processuele debat – zijn beslissing in de vrijwaringsprocedure (zondig voorwaardelijk) mede laten afhangen van de uitkomst van de hoofdzaak (bijvoorbeeld HR 29 oktober 2004, *JOL* 2004, 560 (Nationale Nederlanden/X)).

Hoewel het niet uit de wet blijkt (art. 353 verklaart art. 210 Rv ook van toepassing in hoger beroep), wordt verdedigd dat het niet mogelijk is voor het eerst in appèl een incidentele vordering tot vrijwaring in te stellen (bijv. Snijders/Wendels, Civiel appèl, nr. 210). De waarborg zou dan immers een instantie

moeten ontberen. Hof Arnhem 29 juni 2004, *Prg* 2004, 6286, *NJF* 2004, 559 volgt de literatuur in dezen.

Onder het vroegere art. 68 oud-Rv moest de rechter voor de vrijwaring een dagvaardingstermijn vaststellen afhankelijk van de afstand tot de woonplaats van de waarborg. Bij de vaststelling van het nieuwe procesrecht is deze bepaling uit de tijd van postkoets en trekschuit geschrapt, en is aangegeven dat de reguliere dagvaardingstermijnen gelden. Bij een buitenlandse partij moet ingevolge art. 115 Rv ten minste een termijn van drie maanden in acht worden genomen. De rechtbank gaf vier maanden de tijd; eiser stelde appèl in met het betoog dat hij zes maanden nodig had. Hof Amsterdam (17 juni 2004, *JBPr* 2004, 70 m.nt. A. van Hees) ontving hem in zijn appèl tegen dit tussenvonnis (wat betwistbaar is), maar verwierp de grief en bevestigde het oordeel van de rechtbank.

Voeging en tussenkomst

Dat de vordering tot (partij)voeging veel lijkt op tussenkomst (beide worden in artikel 217 Rv in één adem genoemd) doet er niet aan af dat het verschillende vorderingen zijn: in het ene geval schaaft men zich bij één der partijen, in het andere geval neemt men een eigenstandige positie in tegen beide andere partijen. Rb. Amsterdam 19 november 2003, *NJF* 2004, 128 stak een handje toe door een vordering tot tussenkomst uit te leggen als een vordering tot voeging. Art. 218 Rv bepaalt dat de vordering vóór de laatste conclusie moet worden ingesteld. Rb. Zwolle 31 december 2003, *NJF* 2004, 174 achtte dit nog mogelijk ná de conclusie van dupliek maar vóór een aanvullende akte waar bij interlocutoir vonnis om was verzocht.

Als partijvoeging is toegestaan, impliceert dat een zelfstandig belang van de gevoegde partij. Daaruit volgt dat hij ook zelfstandig in hoger beroep kan komen van een voor hem nadelige uitspraak. Dit heeft Hof Amsterdam 8 januari 2004, *NJF* 2004, 205, *JBPr* 2004, 39 miskend, waarover een kritische noot van Knigge.

Verwijzing en voeging van zaken

Zaaksvoeging kan ex art. 222 Rv geschieden bij verknochte zaken, wat een inhoudelijke beoordeling vergt. Een voorbeeld is Hof Den Bosch 27 april 2004, *JBPr* 2004, 62 m.nt. H.W. Wiersma. Gelet op de consequenties voor de procesvoering ligt het voor de hand dat partijen in de andere zaak zich over het verzoek tot voeging kunnen uitlaten, ook al staat dit niet uitdrukkelijk in de wet. Aldus Rb. Amsterdam 17 november 2003, *NJF* 2004, 183.

Anders dan bij vrijwaring verzet niets zich er tegen dat eerst in hoger beroep verwijzing wegens verknochtheid van zaken plaatsvindt: aldus Hof Arnhem 16 december 2003, *NJ* 2004, 530. Er vindt dan immers geen verlies van een instantie plaats.

Varia

Hof Den Bosch 14 oktober 2003, *NJF* 2004, 77 oordeelde over een onder oud recht ahangig gemaakte voorlopige voorziening tot afgifte van bescheiden ex art. 843a Rv-oud. Niet aannemelijk was gemaakt dat de gevorderde aktes betrekking hadden op een rechtsbetrekking waarbij eiser partij is. Wel werden de afgifte van persoonsgegevens van enige werknemers bevolen, opdat eiser deze als getuigen zou kunnen oproepen.

Een zeldzaam geval van honorering van een wrakingsverzoek biedt Rb. Haarlem, 5 april 2004, *NJF* 2004, 337. De executie van een eerder ontruimingsvonnis van de kantonrechter was in een executiegeschil geschorst omdat het op een juridische misslag berustte; als dezelfde rechter nu over eenzelfde vordering tussen dezelfde partijen zou beslissen zou dat de schijn van partijdigheid wekken.

KORT GEDING

De eis van spoedeisend belang is een reële drempel in kort geding (bijvoorbeeld Hof Den Bosch 6 april 2004, *NJF* 2004, 373). Als partijen de zaak op hun beloop laten en door aanhoudingen de procedure vertragen, kan daardoor het spoedeisend belang komen te vervallen (Vzgnr. Rb. Leeuwarden 6 november 2003, *NJF* 2004, 154).

Hof Leeuwarden 19 november 2003, *NJF* 2004, 114, oordeelde dat er spoedeisend belang was bij toewijzing van een (voorschot op een) geldboete, naast een hoofdvordering die hangende het geding maar vóór het vonnis van de voorzieningenrechter was voldaan. Redengevend was dat de wederpartij kennelijk met opzet aldus had gehandeld om toewijzing van de boete te blokkeren; het Hof wijst naar analogie op de rechtspraak over belang bij een oordeel over een kostenveroordeling. Die analogie is overigens zwak, nu een kostenveroordeling onaantast-

baar wordt, maar bij afwijzing van een voorschot het recht op de vordering zelf blijft bestaan. Voorts lijkt dit oordeel in strijd met de eis dat spoedeisendheid ten aanzien van elke vordering apart moet worden vastgesteld (HR 14 april 2000, *NJ* 2000, 489 (HBS/Danestyle)).

Een ander bekend beletsel is dat in kort geding geen verklaring voor recht kan worden gegeven, en evenmin een constitutief oordeel (zie bijvoorbeeld Vzgnr. Ktr. Bergen op Zoom 11 maart 2004, *Prg* 2004, 6291). Ktr. Utrecht 23 april 2004, *Prg* 2004, 6253 las de gevorderde verklaring voor recht creatief als een vordering tot schorsing van een contractueel beding.

In Groningen is het blijkens Vzgnr. Rb. Groningen 9 maart 2004, *NJF* 2004, 240 vast beleid dat een reconventionele eis in kort geding vooraf schriftelijk moet worden aangekondigd. Nu is zo'n aankondiging weliswaar gelet op hoor en wederhoor en de eisen van een goede procesorde in het algemeen zeker wenselijk, en zal dit om die redenen in concrete gevallen veelal ook verplicht kunnen zijn. Als dit evenwel als categorische regel wordt aangenomen, lijkt dit neer te komen op een eis die de wet niet stelt: in concrete omstandigheden zouden er redenen kunnen zijn die tot afwijking van zo'n regel nopen.

Voor de internationale (intellectuele eigendoms)praktijk van belang is het arrest HR 19 maart 2004, *RvdW* 2004, 51, *JBPr* 2004, 35 m.nt. G.S.C.M. van Roeyen (Philips/Postech c.s.). Vanuit praktisch oogpunt is het gewenst als in Nederland een verbod voor handelingen in andere landen kan worden uitgesproken. De Hoge Raad acht dit onder omstandigheden geoorloofd (HR 24 november 1989, *NJ* 1992, 404 (Interlas)). Tegen zo'n verbod spreekt dat verdragen als het EEX en het EVEX (thans de desbetreffende verordeningen) voor bepaalde maatregelen (zoals beslag) de plaatselijke rechter aanwijzen, die ook beter in staat is de plaatselijke omstandigheden te wegen (vgl. HvJ EG 21 mei 1980, *NJ* 1981, 184 (Denilauler/Couchet Frères)). In de onderhavige zaak was het

...verbiedt het Hof de olifanten
verder nog over onze hoven te lopen!

gevraagde internationale verbod afgewezen voor Zwitserland (een EVEX-land) en Taiwan. De Hoge Raad liet zich er niet over uit of zo'n verbod ten aanzien van Zwitserland mogelijk was, en las 's Hof's arrest aldus, dat het Hof de vordering louter om opportunitetsredenen achterwege liet. Ten aanzien van Taiwan had het Hof echter ten onrechte terughoudendheid betracht nu dit geen EVEX-land is.

KOSTEN

Vast recht

Het vast recht moet op formele wijze worden beoordeeld aan de hand van het financiële belang van de vordering. Een poging van de rechtbank om door de formele vordering heen te kijken naar het materiële belang werd gecasseerd in HR 29 oktober 2004, *RvdW* 2004, 122 (L./Ontvanger), rov. 3.4. Daarmee wordt ruim baan gegeven aan afspraken tussen partijen (zoals in casu) om de vordering te beperken, en daarmee de kosten van vast recht.

In cassatie moet het vast recht worden berekend naar het belang waarover de rechter die de bestreden uitspraak heeft gewezen had te beslissen (HR 25 juni 2004, *JOL* 2004, 366).

Voor de beoordeling van het vast recht moet de curator van een failliete rechtspersoon niet worden aangemerkt als een natuurlijk persoon (Hof Amsterdam 19 september 2002, *NJ* 2004, 529).

Proceskosten

Van belang bij samenwerking met advocaten uit twee EU-lidstaten is HvJ EG 11 december

2003, *NJ* 2004, 505 m.nt. MRM (AMOK/A&R). Als een (buitenlandse) partij een buitenlandse advocaat inschakelt die voor de procesvoering van het nationale gerecht verplicht moet samenwerken met een lokale advocaat, mag een kostenveroordeling van de wederpartij niet beperkt zijn tot de kosten van alleen de lokale advocaat. Wel is toegestaan een fixatie van de toepasselijke tarieven op gelijke voet als voor lokale advocaten geldt.

Het is mogelijk bij overeenkomst een afwijkende regeling te treffen voor vergoeding van proceskosten in geval van een procedure. De rechter kan zo'n vergoeding ambtshalve matigen op grond van art. 242 Rv. Dit dient dan echter wel toereikend gemotiveerd te worden (HR 24 september 2004, *RvdW* 2004, 109 (Dryade/Staat), rov. 3.4.2-4).

Wat zegt u me daar?
heb ik verlore? maar dan
ben ik gedaagde dus
niet!

De verliezende gedaagde wordt als regel in de proceskosten veroordeeld. Wat echter in geval een anonieme gedaagde is gedagvaard, en de partij die is verschenen uiteindelijk stelt dat hij niet de gedaagde is? De verschijnende partij kan dan wel degelijk in de kosten worden veroordeeld, en kan daar niet in een volgend geding tegen opkomen (HR 27 februari 2004, *NJ* 2004, 285 (Schucking Kool/Stichting Woningstichting Haag Wonen, rov. 3.3).

De kosten voor een verwijzingsincident worden ten laste van eiser gebracht, die immers de verkeerde rechter had geadieerd (het betrof een arbeidszaak): Rb. Breda 7 april

2004, *NJ* 2004, 502. Daaraan doet niet af dat de verwijzing ook ambtshalve had gekund en gemeoten.

Wat te doen met de proceskostenveroordeling als de dagvaarding wordt ingetrokken? Een zaak is aanhangig vanaf de datum van dagvaarding, zij het dat de aanhangigheid vervalt als de dagvaarding niet tijdig wordt aangebracht (art. 125 Rv). Ook de wederpartij kan reden hebben de dagvaarding alsnog aan te brengen: hij kan dan namelijk (naast ontslag van instantie) een kostenveroordeling vorderen (art. 127 Rv). Maar wat als de zaak voordien met een tweede dagvaarding wordt ingetrokken? Rb. Den Haag 25 augustus 2004, *JBPr* 2004, 75 m.nt. E. Gras was van oordeel dat die intrekking de aanhangigheid niet doorbreekt. In zijn noot stelt Gras hier niet zonder reden vraagtekens bij, zie ook Hof Den Haag 4 januari 1968, *NJ* 1968, 411.

Buitengerechtelijke kosten

Vergoeding van buitengerechtelijke kosten blijft moeizaam. Zie bijvoorbeeld een afwijzing door Ktr. Dordrecht 2 september 2004, *Prg* 2004, 6274, en een ongemotiveerde matiging (in een verstekzaak!) door Ktr. Dordrecht 12 augustus 2004, *Prg* 2004, 6267. Wel werden toegewezen de gevorderde kosten bij Hof Amsterdam 26 februari 2004, *Prg* 2004, 6215: daar was contractueel 15% bedongen, maar had eiser de kosten eigener beweging gematigd tot het incassotarief van de Nederlandse Orde van Advocaten.

MISBRUIK VAN PROCESRECHT

Of het nu ligt aan een toenemend beroep hierop, of dat het komt door een strengere houding van rechters, feit is dat het afgelopen jaar opvallend veel uitspraken zijn gepubliceerd over misbruik van procesrecht.

Rond de invoering van het nieuwe procesrecht is gewezen op de mogelijkheid van misbruik van de 'wisselbepaling' van art. 69 Rv. Dit blijkt niet zonder risico's. In twee appèluitspraken is het opzettelijk instellen van appèl bij dagvaarding in een verzoekschriftprocedure afgestraft (Hof Amsterdam 1 juli 2004, *NJF* 2004, 596, *JBPr* 2004, 72 m.nt. C.S.K. Fung Fen Chung en Hof Arn-

hem 13 juli 2004, *JBP* 2004, 73 m.nt. J.G.A. Linssen). Beide keren bleek de advocaat bij navraag door het Hof niet in staat uit te leggen hoe die vergissing had kunnen gebeuren en was duidelijk dat hij dit slechts opzettelijk had gedaan om de gronden voor het appèl ook na het verstrijken van de appèltermijn te kunnen aanvoeren. De latere aanvulling van gronden werd dientengevolge buiten beschouwing gelaten, zodat bij gebreke aan gronden het appèl moest falen. Vgl. inmiddels ook Hof Den Haag 3 september 2004, *NJF* 2005, 26.

In HR 28 mei 2004, *JOL* 2004, 281 had het Hof geoordeeld dat in de gegeven omstandigheden de aanvraag door een bedrijf van het eigen faillissement onrechtmatig was tegen de enige werknemer van het bedrijf, nu dit geschiedde met het doel de onderneming op de oude voet voort te zetten, zonder dat de werknemer de normale arbeidsrechtelijke bescherming werd geboden. Daarmee werd het faillissement voor een ander doel gebruikt dan waar het voor verleend was. De Hoge Raad achtte dit oordeel niet onjuist. Dit geeft aan dat er grenzen zijn aan het gebruik van de sterfhuisconstructie.

Hof Arnhem 4 mei 2004, *NJF* 2004, 367 was van oordeel dat het instellen van een request-civielvordering tegen een arbitraal vonnis misbruik van procesrecht inhield, nu deze vordering was gebaseerd op een stelling waarvan kennelijk geen grond was om aan te nemen dat het bewijs daarvoor te leveren was. Opmerkelijk is dat het Hof dit lijkt af te leiden uit het enkele feit dat eisers die stelling in de desbetreffende procedure onvoldoende onderbouwd hadden en deswege niet tot bewijs waren toegelaten.

Vzng. Rb. Den Bosch 26 oktober 2004, *NJF* 2004, 600 verbiedt de executie van een in kracht van gewijsde gegaan arrest. De schuldenaar kon op grond van stukken die destijds door hem niet waren overgelegd aantonen dat hij het betreffende bedrag niet daadwerkelijk verschuldigd was. Nu de schuldeiser zich er desgevraagd niet over uitlaat of dit juist is, en zijn proceshouding in de vorige procedure mede had bijgedragen aan deze

fout, neemt de voorzieningenrechter aan dat de schuldeiser inderdaad het bedrag al had ontvangen en dat hij, door ten tweede male betaling te verlangen, misbruik maakt van zijn executiebevoegdheid. Hoewel deze uitkomst materieel bevredigt, zou deze weg tot aantasten van de werking van een uitspraak licht tot chicanes kunnen leiden; in dit geval speelde mee dat de (subsidiare) vordering destijds een ondergeschikt geschilpunt was dat de schuldeiser slechts summierlijk had onderbouwd.

Als laatste heeft Vzng. Rb. Den Haag 5 augustus 2004, *NJ* 2004, 597 een verbod op het instellen van toekomstige procedures uitgesproken, een 'anti-suit-injunction'. Bij de huidige stand van zaken is een procedure op basis van beweerdelijke inbreuk van bepaalde octrooien kansloos en is het toch instellen van een dergelijke procedure onrechtmatig. Het tot die grondslag beperkte verbod wordt versterkt met een dwangsom, waarbij wordt bepaald dat deze voor matiging vatbaar is voorzover handhaving naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar zou zijn. Dit laatste lijkt overbodig, gelet op de van rechtswege geldende derogerende werking van redelijkheid en billijkheid.

ONBEVOEGDHEID (ZIE COMPETENTIE)

PARTIJEN

In kort geding kunnen partijen in persoon verschijnen of bij procureur, maar niet bij gemachtigde die geen procureur is, aldus art. 155 lid 1 Rv. Vzng. Rb. Haarlem 21 september 2004, *NJF* 2004, 576 wilde niet van een tussenweg weten en verleende verstek tegen een besloten vennootschap, die zowel een gemachtigde werknemer als een deurwaarder – maar geen bestuurder – naar de zitting had gestuurd.

De hoedanigheid van een procespartij kan hangende het geding niet gewijzigd worden, aldus bijvoorbeeld Hof Leeuwarden 4 februari 2004, *NJF* 2004, 300, daarin bijgevalen door de Hoge Raad. HR 21 november 2003, *NJ* 2004, 130 (Hermans/Fortis), rov. 3.3.2 leert dat ook door middel van een eiswijziging geen andere hoedanigheid kan worden bewerkstelligd en uit HR 12 maart 2004, *RvdW* 2004, 46 (XS4ALL/Ab.Fab), rov. 3.13 volgt dat dat ook niet in hoger beroep kan. In welke hoedanigheid een partij optreedt, is een andere vraag. Volgens HR 22 oktober 2004, *RvdW* 2004, 120 (Brink c.s./ABN AMRO), rov. 3.4 dient dat door middel van uitleg van het exploit waarmee de betreffende instantie wordt ingeleid te worden bepaald, waarbij – als het gaat om een appèlexploit – mede de hoedanigheid in eerste aanleg van betekenis is. In het betreffende geval had de bank in eerste aanleg voor zichzelf en als onmiddellijk vertegenwoordiger van de Staat opgetreden. In het appèlexploit van de bank had zij verzuimd die dubbele hoedanigheid opnieuw te benadrukken, maar Hof en Hoge Raad vonden het duidelijk genoeg.

Verandering van hoedanigheid dient wel te worden onderscheiden van rechtsopvolging en staatverandering, partijcomplicaties die vaak tot fouten leiden, zoals bijvoorbeeld in HR 19 maart 2004, *NJ* 2004, 619, *JBP* 2004, 36 m.nt. K. Teuben, rov. 3.2, waarin appellant een overleden procespartij in hoger beroep dagvaardde. Niet-ontvankelijkheid kan dan slechts worden voorkomen als de

erfgenamen verschijnen of als de appellant niet wist en redelijkerwijs ook niet kon weten van het overlijden, maar het één noch het ander deed zich voor. Fout gaat het ook als namens een bij een fusie verdwenen rechtspersoon hoger beroep wordt ingesteld, zo blijkt uit HR 9 januari 2004, *RvdW* 2004, 14, *JBPr* 2004, 21 m.nt. A.S. Rueb (MIM/Cohen), rov. 3.4.1 en 3.4.3.

PLEIDOOI

Een verzoek om pleidooi zal niet snel worden afgewezen, tenzij – zoals in Rb. Rotterdam 24 maart 2004, *NJF* 2004, 364 het geval was – op het moment van pleidooiverzoek de zaak zich al bijna acht maanden in staat van wijzen bevindt. Een termijn van 28 dagen tussen memorie van antwoord en pleidooi is volgens de Hoge Raad in HR 19 december 2003, *JOL* 2003, 679, rov. 3.9.2 in het algemeen voldoende voor verweer op hetgeen in die memorie van antwoord wordt aangevoerd, ook in lastige octrooizaken. En voorzover de appelland meer tijd nodig heeft, dan behoeft hij niet op ambtshalve aanhouding te rekenen, maar moet hij uitstel vragen.

Bij pleidooi kunnen stukken in het geding worden gebracht, maar in HR 19 december 2003, *RvdW* 2004, 10 (Roche c.s./Primus c.s.), rov. 4.9 had het Hof gehandeld in strijd met de goede procesorde door te oordelen dat een ten pleidooie in het geding gebracht rapport door de wederpartij niet was weersproken; het ging om een biochemisch onderzoeksrapport, waarvan bezwaarlijk kan worden verwacht dat het bij pleidooi en zonder nadere bestudering inhoudelijk wordt bestreden. Bij pleidooi kunnen ook nieuwe feitelijke stellingen worden ingenomen, maar de rechter kan die feiten terzijde laten op de grond dat de wederpartij daarop niet meer voldoende heeft kunnen reageren of dat zij een nader onderzoek nodig maken waarvoor het geding geen mogelijkheid meer biedt, aldus HR 30 januari 2004, *RvdW* 2004, 26 (Parallel Entry/KLM), rov. 3.4.7.

In het algemeen geldt dat het proces-verbaal van een zitting weliswaar een belangrijk gedingstuk is, maar dat de rechter min of meer de vrije hand heeft om – onafhankelijk

van het proces-verbaal – vast te stellen wat ter zitting is voorgevallen (zie *Advocatenblad* 2001-3, p. 107). Het kan echter ook té bont, aldus HR 16 april 2004, *NJ* 2004, 425 (Unigro/Eiting), rov. 3.3.3 en 3.3.5; het Hof had in zijn arrest vastgesteld dat namens Unigro bij pleidooi in hoger beroep uitdrukkelijk was verklaard dat zij niet bestreed dat Eiting een exploitatieverlies van zekere omvang had geleden, maar zowel in de memorie van grieven van Unigro, in de pleitnota van haar raadsman als in het proces-verbaal van de zitting stond het tegendeel.

HR 23 april 2004, *NJ* 2004, 350, *JBPr* 2004, 47 m.nt. J.G.A. Linszen, rov. 3.11 is van belang voor het uitstel van zittingen, waaronder pleidooien: als de advocaat van één van de partijen of belanghebbenden uitstel van de behandeling heeft verzocht op grond van plotseling en onverwacht opgekomen omstandigheden die niet in zijn risicosfeer of die van zijn cliënt liggen, terwijl – vanwege de complexiteit van de zaak – ook niet mag worden verwacht dat de zaak door een collega wordt waargenomen, dan moet de rechter de behandeling uitstellen, mede gezien het in art. 6 EVRM neergelegde beginsel van hoor en wederhoor.

RECHTSMIDDELEN

Hoger beroep

Appellabiliteit

Als de kantonrechter vaststelt dat de vordering een hoger beloop dan de appèlgrens (tegenwoordig € 1.750, aldus art. 332 lid 1 Rv) kent, dan staat het de appèlrechter niet vrij om aan de hand van de stukken te bepalen dat die vordering toch minder beliep en appelland niet-ontvankelijk te verklaren: HR 6 februari 2004, *NJ* 2004, 271, *JBPr* 2004, 34 m.nt. F.J.H. Hovens (De Hoop/Bloemendaal), rov. 3.3. Rechtsmiddelenverboden kunnen in bijzondere gevallen worden doorbroken op de grond dat essentiële vormen zijn verzuimd. Daarvoor is wel nodig dat aan de klacht ten grondslag ligt dat een zo fundamenteel rechtsbeginsel is geschonden dat van een eerlijke en onpartijdige behandeling van de zaak niet kan worden gesproken, zoals in geval van veronachtzaming van het

beginsel van hoor en wederhoor. Zo'n beginsel is niet geschonden als een verzoek om heropening nadat een vonnis is gevraagd, om nog nieuwe stellingen naar voren te brengen, wordt afgewezen, aldus HR 26 november 2004, *RvdW* 2004, 131 (Polderman c.s./Landinrichtingscommissie 'De Gouw'). En dat beginsel is volgens Hof Den Haag 14 november 2003, *NJF* 2004, 91 weer wel geschonden als de aangetekende oproepingsbrief voor een zitting 13 dagen na die zitting als onbestelbaar retour wordt ontvangen. Als overigens wordt gesteld dat er grond is voor doorbreking van het rechtsmiddelenverbod van art. 7:685 lid 11 BW (ontbinding arbeidsovereenkomst), dan dient geen *cassatieberoep*, maar hoger beroep te worden ingesteld, aldus HR 18 juni 2004, *JOL* 2004, 332, rov. 3.3.

Art. 157 Rv-oud bepaalde dat als een zaak die tot de competentie van het kantongerecht behoorde bij de rechtbank aanhangig was gemaakt en de gedaagde geen exceptie van absolute onbevoegdheid opwierp, de rechtbank in hoogste ressort – dus in laatste feitelijke instantie – vonnis wees. Met de integratie van de kantongerechten en rechtbanken per 1 januari 2002 rees de vraag wat overgangsrechtelijk had te gelden als vóór 1 januari 2002 een zaak in hoogste ressort bij de rechtbank aanhangig was gemaakt, maar de rechtbank ná 1 januari 2002 vonnis wees. Ook dan staat geen hoger, maar slechts *cassatieberoep* open, aldus Hof Leeuwarden 17 november 2003, *NJF* 2004, 274, HR 30 januari 2004, *RvdW* 2004, 27 (Kimmenade/Waijers), rov. 3.3 en HR 18 juni 2004, *NJ* 2004, 617 m.nt. PvS (mr. R.J. van Galen q.q./Circle Vastgoed), rov. 3.2.

De gevoegde partij heeft in het kader van appellabiliteit een afhankelijke positie, zo volgt uit Hof Amsterdam 8 januari 2004, *NJF* 2004, 205, *JBPr* 2004, 39 m.nt. A. Knigge: als de partij aan wiens zijde zij zich voegde géén hoger beroep instelt, dan staat voor de gevoegde partij geen (zelfstandig) appèl open.

Tussentijds hoger beroep

Een voor de praktijk zeer belangrijk arrest is HR 23 januari 2004, *RvdW* 2004, 20, *JBPr*

2004, 22 m.nt. H.W. Wiersma (Ponteeceen/Stratex & Van Straten). Allereerst bevestigde de Hoge Raad in rov. 3.2 dat ook naar het sinds 1 januari 2002 geldende procesrecht het verbod van tussentijds appèl (art. 337 lid 2 Rv) wordt doorbroken als van een deelvonnis (zie voor dat begrip Hof Leeuwarden 22 oktober 2003, *NJF* 2004, 78) sprake is, en dat dan óók klachten tegen het interlocutoire gedeelte aanstonds naar voren kunnen worden gebracht. In rov. 3.4 geeft de Hoge Raad echter ongevraagd advies wat te doen als de rechter bij een zuiver tussenvonnis niet de mogelijkheid van tussentijds hoger beroep heeft opengesteld, maar één of beide partij(en) toch alvast naar het Hof zou(den) willen: binnen de beroepstermijn kan een partij zich dan tot de rechter die het vonnis wees met een dergelijk verzoek wenden, die vervolgens – na de wederpartij te hebben gehoord – beslist, welke beslissing niet behoeft te worden gemotiveerd. De appèltermijn schuift echter niet op, zodat de verzoevende partij – als de behandeling van het verzoek te lang aanloopt – er volgens de Hoge Raad verstandig aan doet om alvast hoger beroep in te stellen, in afwachting van een beslissing waarmee dat (tussentijds) beroep wordt gehomologeerd. Het verzoek om alsnog hoger of cassatieberoep in te stellen dient dus niet tot de hogere rechter te worden gewend, zo leert HR 26 maart 2004, *NJ* 2004, 655 (Van Cootwijk/Baarda), rov. 3.3. Voor gevallen waarin na het vonnis alsnog toestemming voor tussentijds appèl werd

verleend zie Rb. Rotterdam 14 april 2004, *NJF* 2004, 489 en Rb. Breda 23 juni 2004, *NJF* 2004, 506.

Hof Den Haag 4 september 2003, *NJF* 2004, 75 maakt duidelijk dat de afwijzing van tussenkomsst voor de tussenkomsende partij een eindvonnis is, zodat voor haar aanstonds appèl openstaat (Vgl. HR 24 juni 1992, *NJ* 1993, 548 m.nt. MB, rov. 3.2. En de bepaling van een deskundigenvoorschot is een provisioneel vonnis, dus ook daar is geen verlov voor tussentijds appèl nodig, aldus Hof Leeuwarden 26 november 2003, *NJF* 2004, 264 (in navolging van HR 30 januari 1995, *NJ* 1996, 200 m.nt. HER, rov. 3.1). Hof Den Bosch 7 oktober 2003, *NJF* 2004, 213 zat er echter naast met zijn veronderstelling dat als de rechter twee tussenvonnissen heeft gewezen en alleen in het tweede vonnis de mogelijkheid van tussentijds hoger beroep wordt geboden, de appellat slechts dan ontvankelijk is in een hoger beroep tegen (ook) het eerste vonnis als tegen het tweede tussenvonnis één of meer grieven zijn gericht; HR 17 december 2004, *RvdW* 2005, 7 (Gemeente Beek/CRA), rov. 3.5, waarin het arrest van het Hof om andere redenen overigens niet werd vernietigd, maakt duidelijk dat appellat zo'n mogelijkheid van tussentijds appèl mag benutten om uitsluitend tegen een eerder tussenvonnis klachten aan te voeren.

Devolutieve werking

Elk jaar kan worden gewezen op een reeks van uitspraken, waaruit blijkt dat de appèlrechter de devolutieve werking van het hoger beroep heeft miskend. Die werking brengt (onder meer) mee dat de appèlrechter bij gegrondbevinding van het hoger beroep opnieuw heeft te beslissen over de in eerste aanleg berechte vordering, dus – ook zonder incidenteel appèl – buiten behandeling gebleven of verworpen verweren alsnog of opnieuw moet onderzoeken. De appèlrechter ging in de fout in HR 19 december 2003, *RvdW* 2004, 10 (Roche c.s./Primus c.s.), rov. 4.2.2 en 4.2.3, HR 12 maart 2004, *NJ* 2004, 284 m.nt. PV (IDAT/G.), rov. 3.4, HR 26 maart 2004, *NJ* 2004, 309 m.nt. PvS (Anthea/ABN AMRO), rov. 3.2.4, HR 26 maart 2004, *JOL* 2004, 168, rov. 3.6, HR 11

juni 2004, *RvdW* 2004, 86, *JBPr* 2004, 51 m.nt. M.A.J.G. Janssen (Utimaco/D&R Software), rov. 3.4 (ii), HR 25 juni 2004, *JOL* 2004, 365, rov. 3.6 en HR 3 september 2004, *JOL* 2004, 428.

Varia

Met een herstelexploot kan niet een aangezegde rechtsdag worden opgeschoven, als er geen fout is gemaakt, maar partijen bijvoorbeeld langer willen onderhandelen, zo leerden HR 15 december 2000 en HR 12 januari 2001, *NJ* 2002, 33 en 34 m.nt. HJS. De advocaat van appellat in Hof Den Bosch 30 maart 2004, *NJF* 2004, 356 had die jurisprudentie niet gelezen en probeerde het toch, met een onverbiddelijke niet-ontvankelijkverklaring als gevolg.

Een gemene bepaling, die nogal eens tot gevallen van beroepsaansprakelijkheid leidt, is art. 3:301 BW: een uitspraak van de rechter waarin hij bepaalt dat zij in de plaats treedt van een tot levering van een registergoed bestemde akte kan onder voorwaarden in de openbare registers worden ingeschreven, maar een rechtsmiddel tegen zo'n uitspraak dient op straffe van niet-ontvankelijkheid binnen acht dagen na het instellen van in de in art. 433 Rv bedoelde registers – dat zijn niet de openbare registers, maar de bij de griffies van gerechten aangehouden rechtsmiddelenregisters – te worden ingeschreven. In HR 19 november 2004, *RvdW* 2004, 132 (Strijbosch/Witadi) had eiseres tot cassatie verzuimd haar rechtsmiddel in het register van de griffie van het Hof in te schrijven. Toch achtte de Hoge Raad haar ontvankelijk in het beroep, omdat de voorzieningenrechter de veroordeling tot levering van een stuk grond weliswaar had toegewezen, maar het Hof in hoger beroep de verlangde voorziening – met vernietiging van het vonnis in eerste aanleg – nu juist had geweigerd; op die situatie ziet art. 3:301 lid 1 BW blijkens zijn letterlijke tekst niet, aldus de Hoge Raad en gezien de ernstige consequenties die die bepaling aan het verzuim verbindt, is er geen aanleiding voor een ruime(re) interpretatie.

Volgens vaste jurisprudentie van de Hoge Raad – waaronder nu ook HR 30 januari

Mevrouw de rechter,
laat ik beginnen te zeggen dat ik,
voordat u de zaak oent, nu voor
alsdan hoger beroep wens en
cassatie...

— je weet immers
maar nooit!

2004, *RvdW* 2004, 28 (Zohar/De Poel), rov. 3.3 en HR 26 maart 2004, *NJ* 2004, 330 (Dénu/Binnenhof), rov. 3.4 – kan een stelling die voor het eerst bij memorie van antwoord naar voren is gebracht niet als vaststaand worden aangemerkt op de enkele grond dat de wederpartij daarop niet meer heeft gereageerd; van die wederpartij kan niet worden gevegd dat zij nog een akte neemt of pleidooi vraagt, teneinde die stelling tegen te spreken.

Cassatie

Tussentijds cassatieberoep

Voor tussentijds cassatieberoep geldt mutatis mutandis hetzelfde als voor tussentijds hoger beroep, dat wil zeggen dat het slechts open staat als de appèlrechter daarvoor uitdrukkelijk toestemming heeft verleend. In HR 9 juli 2004, *JOL* 2004, 413 (Mareb c.s./Jehan c.s.) werd niettemin zonder toestemming van een tussenarrest cassatieberoep ingesteld, waarop derhalve niet-ontvankelijkverklaring volgde. In een reeks van arresten heeft de Hoge Raad bovendien moeten uitleggen dat de bekrachtiging door een Hof van een tussenvonnis óók een tussenarrest is, hoewel de appèlinstantie dan voorlo-

pig is beëindigd (HR 19 december 2003, *JOL* 2003, 696, rov. 3.2, HR 3 september 2004, *JOL* 2004, 427, rov. 3.2 en HR 9 juli 2004, *JBPr* 2004, 64, rov. 3). Datzelfde geldt als het Hof een tussenvonnis in hoger beroep vernietigt en de zaak ter verdere berechting terugwijst (HR 19 december 2003, *JOL* 2003, 702, rov. 3.2). En het is al niet anders als het Hof een incidenteel vonnis bekrachtigt, omdat een incidenteel vonnis een tussenvonnis is en het arrest waarmee zo'n vonnis wordt bekrachtigd dus een tussenarrest (HR 9 juli 2004, *JBPr* 2004, 66, rov. 3.2). In HR 9 juli 2004, *RvdW* 2004, 97, *JPBr* 2004, 67 m.nt. H.W. Wiersma (Woudsend/Roozer), rov. 3.3 moest de Hoge Raad nog eens uitleggen wat het verschil is tussen een tussenarrest en een eindarrest. Een tussenarrest is een arrest waarin de rechter nog niet definitief heeft beslist over de zaak en een eindarrest is een arrest waarin de rechter door een uitdrukkelijk dictum aan het geding omtrent enig deel van het gevorderde een einde maakt. In die spaarzame gevallen dat de appèlrechter tussentijds cassatieberoep openstelt, moet je het natuurlijk wel goed doen. Als klachten worden gericht tegen beslissingen die niet een bindende eindbeslissing inhouden, zoals beslissingen over het procesbeleid en over het aangewezen zijn van deskundigen, dan wordt het met het cassatieberoep nog steeds niets, zo blijkt uit HR 24 september 2004, *JOL* 2004, 482.

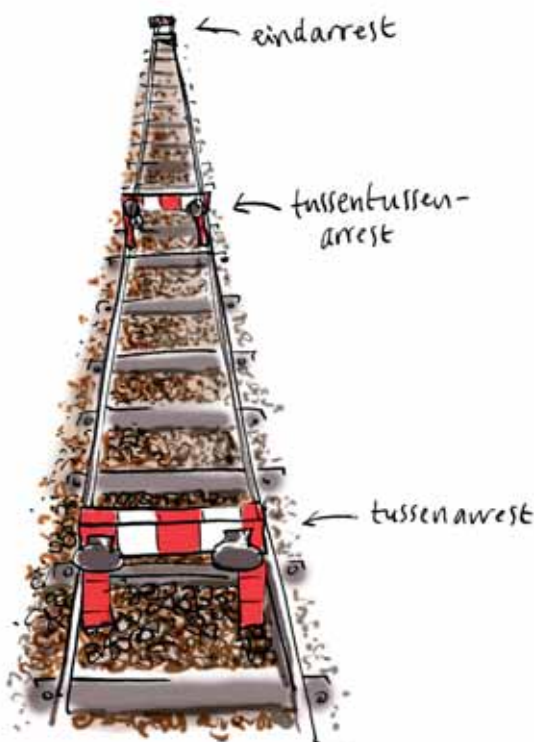
Varia

De (gewone) cassatietermijn is drie maanden, aldus art. 402 lid 1 Rv. Maar wat zijn drie maanden? In HR 12 maart 2004, *NJ* 2004, 424 (Vellinga/Leegstra) werd in een dataconstellatie die voorheen alleen in tentamenvragen aan de orde was met een groot hart gegokt. 's Hof's arrest dateerde van 29 november 2002, dus drie maanden later is 29 februari 2003, zo dacht eiseres tot cassatie. Maar het jaar 2003 – geen schrikkeljaar – kende geen 29 februari, wel een 28 februari 2003, die op een vrijdag viel. Eiseres tot cassatie plaatste de fictieve datum 29 februari 2003 toen maar op zaterdag en telde op grond van de Algemene termijnenwet door tot na het weekeinde, waarbij de cassatiedagvaarding op maandag 3 maart 2003 werd

uitgebracht. Verkeerd gegokt, aldus de Hoge Raad: bij de driemaandentermijn moet worden uitgegaan van *kalendermaanden*, zodat de laatste dag van de cassatietermijn vrijdag 28 februari 2003 was.

Al te slim is buurmans gek, zo leek de Hoge Raad te oordelen in HR 19 december 2003, *RvdW* 2004, 10 (Roche c.s./Primus c.s.), rov. 3.3. Roche c.s. stelden bij dagvaarding van 19 juli 2002 cassatieberoep in van een arrest van het Hof van 27 juni 2002, maar waren kennelijk over het middel nog niet helemaal tevreden, nu zij op 27 september 2002 – nog steeds binnen de termijn – een tweede, uitgebreidere, cassatiedagvaarding uitbrachten, met het verzoek de eerste als ingetrokken te beschouwen. Primus c.s. dachten slim te zijn en brachten de eerste dagvaarding aan en krakeelden dat Roche c.s. in strijd met de goede procesorde handelden door een tweede dagvaarding uit te brengen, zonder dat ter zake in de eerste een voorbehoud was gemaakt; verder zou van (gedeeltelijke) berusting sprake zijn, voorzover in het eerste middel niet tegen rechtsoverwegingen van het Hof was opgekomen. Niets van dat alles, oordeelde de Hoge Raad; niet is gebleken dat Primus c.s. in hun verweer in cassatie of in hun mogelijkheden om incidenteel beroep in te stellen zijn benadeeld.

Kun je tegen in verschillende gedingen gewezen uitspraken bij één dagvaarding hoger of cassatieberoep instellen, bijvoorbeeld om griffierecht te besparen? In beginsel niet, aldus HR 7 maart 1980, *NJ* 1981, 611, tenzij het beroep zich richt tegen twee op dezelfde dag uitgesproken vonnissen, door dezelfde rechter en tussen dezelfde partijen gewezen in gedingen die gewoonlijk verenigd aan de rechter worden voorgelegd (zie ook HR 15 maart 1996, *NJ* 1996, 639 m.nt. WMK). In HR 27 februari 2004, *NJ* 2004, 239 (Tuinders/Staat en Ontvanger) werd die uitzondering nog iets opgerekt: ook als het gaat om verschillende partijen – maar om hetzelfde (verknochte belasting) geschil – kan beroep tegen verschillende uitspraken bij één dagvaarding worden ingesteld. De opluchting van de tuinders over hun ontvankelijkheid in cassatie zal overi-

gens van korte duur zijn geweest: één rechts-overweging verder volgde de verwerping van het beroep met toepassing van art. 81 RO.

In hoger beroep kennen we – terug van weg-geweest – sinds 1 januari 2002 in art. 351 Rv weer het incident waarmee de appèlrechter kan worden gevraagd de uitvoerbaarverklaring bij voorraad van het vonnis in eerste aanleg te schorsen; tot 1 januari 1992 bestond met art. 352 Rv-oud een vergelijkbare bepaling. Voor de cassatieprocedure gold tot 1 januari 1992 art. 406 Rv-oud, op grond waarvan de Hoge Raad de staking van de executie kon gelasten, wanneer buiten de gevallen bij de wet voorzien de voorlopige tenuitvoerlegging was bevolen. Een dergelijke, of althans met art. 351 Rv vergelijkbare bepaling is echter niet teruggekeerd in ons Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, dus het is kennelijk de bedoeling van de wetgever geweest dat in het huidige wettelijke stelsel geen plaats meer is voor een incident tot schorsing in cassatie, aldus HR 9 april 2004, *RvdW* 2004, 61, *JBPr* 2004, 46 m.nt. G.J. Meijer (CVA/Staat), rov. 3.

Verzet

In HR 25 februari 2000, *NJ* 2000, 509 m.nt. HJS was al uitgemaakt dat onverkorte toepassing van de regeling van de verzettermijn achterwege moet blijven, als die tot een resultaat leidt dat niet voldoet aan de eisen van een eerlijk proces als bedoeld in art. 6 EVRM, en wel in het bijzonder in een situatie waarin een bij verstek veroordeelde pas in het stadium van tenuitvoerlegging met het veroordelend vonnis bekend raakt. Tot diezelfde uitkomst kwam de Hoge Raad in HR 16 januari 2004, *RvdW* 2004, 18, *JBPr* 2004, 32 m.nt. H.J. Delhaas en A. Knigge (Jamaloeddin/Bodha), rov. 3.4 en 3.7, waar zich het volgende voordeed: de bij verstek veroordeelde was niet (door betekening in persoon) op de hoogte van (i) de inleidende dagvaarding, (ii) het verstekvonnis, (iii) het gelegde derdenbeslag en (iv) de omstandigheid dat executant doende was het vonnis ten uitvoer te leggen, maar heeft wel na de uiteindelijke betekening in persoon van het verstekvonnis binnen de verzettermijn verzet ingesteld.

Tegen een EEX-exequatur staat verzet open, aldus art. 36 van het EEX-Verdrag. De rechtbank te Alkmaar dacht dat dat gezien art. 989 lid 1 Rv niet het geval was en verklaarde opposant niet-ontvankelijk. Ten onrechte, aldus HR 9 juli 2004, *NJ* 2004, 621 (Masse-link/DPS), rov. 3, omdat in art. 2 lid 1 Uitvoeringswet EEX-Verdrag de art. 985-991 Rv buiten toepassing zijn verklaard.

Tegen een bestuurlijk dwangbevel staat op grond van art. 5:26 lid 3 Awb binnen zes weken na de dag van betekening verzet open. Als het dwangbevel herhaald wordt betekend, dan begint géén nieuwe verzettermijn, aldus Hof Den Haag 12 februari 2004, *NJF* 2004, 343.

Herroeping

Tegen een beslissing op een verzoek tot faillietverklaring staat geen herroeping open, aldus HR 1 oktober 2004, *JOL* 2004, 497, rov. 3.2; zie reeds HR 9 december 1983, *NJ* 1984, 384 m.nt. WHH, waarin werd uitgelegd dat toelating van het rechtsmiddel van (toen nog) request-civil niet laat verenigen met het stelsel van de Faillissementswet, dat in verband met de rechtszekerheid en de behoeften van het rechtsverkeer is gericht op een snelle berechting en beslissing met betrekking tot faillietverklaring, die ook voor anderen dan partijen verstrekkende gevolgen heeft. Ktr. Lelystad 28 januari 2004, *NJF* 2004, 143 maakte terecht duidelijk dat als je bij een verstekvonnis binnen de verzettermijn kennis draagt van feiten waarop je een vordering tot herroeping zou willen baseren, je verzet moet instellen en niet tot het buitengewone rechtsmiddel van herroeping kunt worden toegelaten.

RECHTSMIDDELEN IN VERZOEKSCRIFTPROCEDURES

In HR 27 november 1992, *NJ* 1993, 569 m.nt. HJS stond de Hoge Raad de indiening van een verzoekschrift (eventueel in hoger beroep of cassatie) per fax toe, waarna hij in HR 16 februari 1996, *NJ* 1997, 55 m.nt. HJS besliste dat dat ook na sluitingstijd van de griffie kan, mits vóór 24.00 uur. Niemand kon toen bevroeden dat de Hoge Raad ooit zou moeten beslissen wat rechtens was als de eerste pagi-

na's van het verzoekschrift (tot cassatie) vóór 24.00 uur binnenkomen en de rest daarna. In HR 14 november 2003, *NJ* 2004, 537 (Holland Green/Quick Holding c.s.), rov. 3.2 was kennelijk van een spoedklus sprake, want het middel begon op de laatste dag van de termijn kort vóór middernacht bij de Hoge Raad binnen te ratelen. Dan geldt het gehele verzoekschrift als tijdig ingediend, aldus de Hoge Raad, dus ook de pagina's van na 24.00 uur. Niet dat het eiseres tot cassatie baatte, want het middel werd – omdat het niet aan de eisen van art. 426a lid 2 Rv voldeed – met een niet-ontvankelijkverklaring afgeschoten.

Als je een verzoekschrift per fax indient, dan moet je natuurlijk wel bij de goede instantie zijn, dat wil zeggen in hoger beroep bij het Hof en in cassatie bij de Hoge Raad. In Hof Amsterdam 18 december 2003, *NJF* 2004, 226 had appellant zijn beroepschrift bij de rechtbank ingediend, hetgeen – bij gebreke van een doorzendplicht – tot niet-ontvankelijkverklaring leidde.

RECTIFICATIE

Art. 31 Rv dient ertoe om kennelijke fouten in uitspraken door de rechter te laten herstellen. Van een kennelijke fout was volgens Rb. Den Haag 8 oktober 2003, *NJF* 2004, 10 geen sprake in het geval dat de rechtbank volgens verzoeksters tot rectificatie in een tussenvonnis een subsidiaire grondslag van de vordering over het hoofd zou hebben gezien, die aan niet-ontvankelijkverklaring in de weg zou moeten staan. Evenmin was van een kennelijke fout sprake in Ktr. Rotterdam 15 maart 2004, *NJF* 2004, 307, waarin door een fout van partijen de arbeidsovereenkomst op verzoek van Biezepeel Metaalbewerking B.V. was ontbonden, terwijl dat de handelsnaam was en het Biezepeel Materiaal en Beheer B.V. moest zijn; toch rectificeerde de kantonrechter, want het leek hem niet stroken met de deformaliseringstendens die aan art. 31 Rv ten grondslag ligt om van partijen te vergen dat zij hetzelfde kunstje opnieuw zouden opvoeren. Die kantonrechter kan zo de Hoge Raad in, ofwel gezien zijn vooruitziende blik, ofwel omdat hij zijn jurisprudentie goed bijhoudt: een maand eerder wees de Hoge Raad met HR 13 februari 2004, *NJ* 2004, 459 m.nt. JBMV (ABN

AMRO c.s./curatoren Koverto) een interessant herstelarrest, waarin evenmin van een kennelijke fout sprake was, maar waarin art. 31 Rv (spontaan) werd benut om een gedeelte van de tekst van een uitgesproken arrest te vervangen door de tekst zoals die in raadkamer was vastgesteld. Overigens juicht annotator Vranken de door de Hoge Raad gegeven uitbreiding van de reikwijdte van art. 31 Rv toe. Zie ook HR 13 februari 2004, NJ 2004, 461 m.nt. JBMV (Regiopolitie Gelderland-Zuid/Hovax); daar ging het overigens wel om enige kennelijke schrijffouten.

UITSpraak

Motivering

Motiveren betekent volgens de Hoge Raad in HR 30 januari 2004, NJ 2004, 270 (Poppe-laars/Waterschap Mark en Weerij), rov. 3.3.2 niet alleen dat de rechter het juiste criterium – hoe ver de onderhoudsplicht van een waterschap strekt – voorop moet stellen en relevante factoren moet noemen, maar ook dat de rechter aangeeft *hoe* hij zich van die factoren, gegeven het criterium, rekenschap heeft gegeven. Zowel de causaliteitsafweging als de eventuele toepassing van de billijkheidscorrectie aan de hand van de omstandigheden van het geval is met feitelijke waarderingsverweven en berust in belangrijke mate op intuïtieve inzichten, zodat voor de desbe-

treffende oordelen slechts beperkte motiveringseisen kunnen worden gesteld, aldus HR 24 september 2004, RvdW 2004, 110 (Lok/Stam), rov. 3.6.

Bindende eindbeslissing

Vaste jurisprudentie van de Hoge Raad is dat de rechter in dezelfde instantie niet meer kan terugkomen van een eindbeslissing, behoudens indien bijzondere, door de rechter in zijn desbetreffende beslissing nauwkeurig aan te geven omstandigheden het onaanvaardbaar zouden maken dat de rechter aan de eindbeslissing in kwestie zou zijn gebonden. Dit laatste kan, aldus nog steeds de Hoge Raad, met name het geval zijn indien sprake is van een evidente feitelijke of juridische misslag van de rechter of indien de desbetreffende beslissing blijkt te berusten op een, niet aan de belanghebbende partij toe te rekenen, onjuiste feitelijke grondslag. Voor een uitzondering zag de Hoge Raad geen aanleiding in HR 16 januari 2004, NJ 2004, 318, JBPv 2004, 33 m.nt. H.W. Wiersma (Van Rietbergen/Brant c.s.), rov. 3.4.3, waarin een partij een bepaalde stelling niet tijdig gemotiveerd had betwist, maar na een tussenarrest in hoger beroep uiteindelijk wel. In HR 9 juli 2004, JOL 2004, 387, rov. 4.4.2 maakte de Hoge Raad duidelijk dat als de rechter van een eindbeslissing wil terugkomen, hij in elk geval het beginsel van hoor en wederhoor in acht moet nemen. Rb. Utrecht 15 oktober 2003, NJF 2004, 90 oordeelde dat op zichzelf in nieuwe rechtspraak van de Hoge Raad en van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State een bijzondere omstandigheid kan zijn gelegen, om in dezelfde instantie van een eindbeslissing terug te komen, maar zag daar in het zich voordoende geval – gezien de inhoud van de aangevoerde jurisprudentie – geen aanleiding voor.

VERZOEKSCRIFTPROCEDURE

Oproeping voor een zitting op een termijn van drie kwartier – ook al gaat het in verband met mogelijke mishandeling door de moeder om de spoeduitplaatsing van een kind – kan niet gelden als een behoorlijke oproeping, en dat gebrek wordt ook niet gedekt door het verschijnen van de advocaat van de moeder ter zitting, als deze daarbij uitslui-

tend de geldigheid van de oproeping betwist: HR 26 maart 2004, NJ 2004, 637 m.nt. JdB (H/Stichting Bureau Jeugdzorg Zeeland), rov. 3.3.

Cassatieberoep van een beschikking staat op grond van art. 426 lid 1 Rv slechts open voor de persoon of rechtspersoon die in één der vorige instanties is verschenen. ‘Verschenen’ betekent dat betrokkene een verweerschrift heeft ingediend of ter zitting is gehoord. Niet-ontvankelijkverklaring volgde derhalve voor de stichting die in een Wet BOPZ-zaak niet in eerdere instanties was verschenen, waaraan niet afdeed dat wel een behandelend psychiater van die stichting was gehoord: HR 11 juni 2004, JBPv 2004, 52 m.nt. E.L. Schaafsma-Beverluis (Stichting Mentrum/A), rov. 3.2.

Rb. Roermond 28 april 2004, NJF 2004, 465 besliste dat alleen aangetekende verzending van een verzoekschrift tot echtscheiding naar het adres van de man in Duitsland onvoldoende is; op grond van de Betekeningsverordening dient het verzoekschrift in Duitsland ook aan de man te worden betekend.

WIJZIGING VAN EIS

In geval een eiser in de loop van het geding zijn eis vermeerdert en de verweerder zich tegen de aldus bij wege van vermeerdering van eis ingestelde vordering beroept op verjaring, hangt het tijdstip waarnaar moet worden beoordeeld of dit verweer doelt treft, daarvan af of de aldus ingestelde vordering al dan niet moet worden aangemerkt als een nieuwe rechtsvordering; in het eerste geval is voor de vraag of zij tijdig is ingesteld, het tijdstip van de eisvermeerdering beslissend, in het tweede geval dat van de rechtsingang. Van een nieuwe vordering is geen sprake indien de bij wege van vermeerdering van eis ingestelde vordering berust op dezelfde juridische en feitelijke grondslag als waarmee het geding was ingeleid, aldus HR 8 oktober 2004, JOL 2004, 511, rov. 3.7.2. Zie eerder al HR 23 mei 1997, NJ 1997, 531, rov. 4.2. Aardig is nog Rb. Rotterdam 12 november 2003, NJF 2004, 162, waarin werd beslist dat de substantiëeringsplicht (art. 111 lid 3 Rv) alleen betrekking heeft op het exploit van dagvaarding en niet ziet op wijzigingen van eis.

Veegwet Nieuw BPR

Op 28 oktober 2004 is het wetsvoorstel Aanpassing van enkele onderdelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en enige andere wetten, beter bekend als de Veegwet Nieuw BPR, door de Tweede Kamer aangenomen (28 863); zie over het wetsvoorstel *Advocatenblad* 2003-11, p. 484-485. De Eerste-Kamercommissie van Justitie heeft op 7 februari 2005 het voorlopig verslag uitgebracht en wacht op de memorie van antwoord.

Veegwet modernisering rechterlijke organisatie

Op 1 juli 2004 is de Veegwet modernisering rechterlijke organisatie van 13 mei 2004 (28 958), *Stb.* 215, in werking getreden. De wet vormt met aanpassingen van technische of ondergeschikte aard vooralsnog het sluitstuk van de aanpassing van wetgeving in verband met de modernisering van de rechterlijke organisatie.

Verhoging griffierecht

Bij Besluit van 30 december 2004, *Stb.* 2005, 16, zijn de griffierechten per 1 februari 2005 verhoogd met 1,09%, het percentage waarmee de consumentenprijsindex tussen 31 augustus 2003 en 31 augustus 2004 is gestegen.

Europese executoriale titel

Op 21 april 2004 is door het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie de Verordening (EG) nr. 805/2004 tot invoering van een Europese executoriale titel voor niet-betwiste schuldvorderingen aanvaard (PbEU 2004, L 143/15). Met deze Verordening zal het vanaf 21 oktober 2005 onder bepaalde voorwaarden mogelijk zijn niet-betwiste, civiele schuldvorderingen in andere lidstaten te executeren zonder dat eerst een exequaturprocedure moet worden

gevoerd. Zie uitvoerig M. Zilinsky, *De Europese Executoriale Titel* (diss. VU Amsterdam), Deventer: Kluwer 2005.

Uitvoeringswet EG-bewijsverordening

Op 30 juni 2004 is de Uitvoeringswet EG-bewijsverordening (Wet van 26 mei 2004, *Stb.* 2004, 258) in werking getreden. De wet strekt ertoe uitvoering te geven aan Verordening (EG) nr. 1206/2001 van de Raad van de Europese Unie van 28 juni 2001 betreffende de samenwerking tussen de gerechten van de lidstaten op het gebied van bewijsverkrijging in burgerlijke en handelszaken (PbEG L 174).

Wijzigingen rolreglementen

Per 1 november 2004 is een aantal wijzigingen en aanvullingen in het Landelijk rolreglement rechtbanken doorgevoerd (*Stcrt.* 2004, 194, p. 23). Ook de rolreglementen van de gerechtshoven zijn – met elk afwijkingen van het uniform rolreglement – gewijzigd, per 1 juli 2004. Zie voor het Rolreglement Gerechtshof Amsterdam: *Stcrt.* 2004, 121, p. 41, Arnhem: *Stcrt.* 2004, 123, p. 22, Den Bosch: *Stcrt.* 2004, 106, p. 22, Den Haag: *Stcrt.* 2004, 117, p. 31 en Leeuwarden: *Stcrt.* 2004, 114, p. 32.

Procesreglementen

Per 1 april 2004 is het Procesreglement scheidingsprocedure gewijzigd (*Stcrt.* 2004, 58, p. 39), terwijl per 1 april 2005 – nu onder de naam ‘Procesreglement scheiding’ – verdere wijzigingen zijn doorgevoerd (*Stcrt.* 2005, 52, p. 19). Ook het Procesreglement alimentatieprocedures – inmiddels ‘Procesreglement alimentatie’ – is per 1 april 2004 (*Stcrt.* 2004, 58, p. 32) en per 1 april 2005 (*Stcrt.* 2005, 52, p. 22) gewijzigd, evenals het Procesreglement bijstandsverhaals-

procedure, inmiddels ‘Procesreglement bijstandsverhaal’ (*Stcrt.* 2004, 58, p. 43 resp. *Stcrt.* 2005, 52, p. 23). Nieuw per 1 april 2004 was het Procesreglement gezag/omgang/verblijfplaats/informatie- en consultatierecht (*Stcrt.* 2004, 58, p. 44), inmiddels per 1 april 2005 gewijzigd (*Stcrt.* 2005, 52, p. 24). En geheel nieuw per 1 april 2005 is het Procesreglement adoptie (*Stcrt.* 2005, 52, p. 25) en het Procesreglement overige (boek 1-)zaken (*Stcrt.* 2005, 52, p. 27).

Besluit orde van dienst gerechten herzien

In 2001 werden de regels voor de orde van dienst binnen de gerechten, die tot dan toe waren opgenomen in Reglement I, neergelegd in het Besluit orde van dienst gerechten. De toenmalige minister van Justitie zegde toe dat na inwerkingtreding van deze technische aanpassing in overleg met de betrokken organisaties zou worden bezien of andere, meer inhoudelijke wijzigingen noodzakelijk waren in verband met de huidige werkwijze bij de gerechten. Deze inhoudelijke wijziging is met het Besluit van 2 juli 2004, *Stb.* 383, per 1 september 2004 gerealiseerd.

Betere benutting zittingscapaciteit

Tot voor kort bestond alleen bij vreemdelingenzaken en bij behandeling van meervoudige strafzaken in de beveiligde gerechtsgebouwen in Rotterdam en Amsterdam de mogelijkheid zaken te behandelen in een nevenzittingsplaats buiten het eigen rechtsgebied. Hierin is verandering gekomen door het Besluit van 17 juni 2004 tot wijziging van het Besluit nevenvestigings- en nevenzittingsplaatsen en enkele andere besluiten in ver-

band met een betere benutting van de zittingscapaciteit (*Stb.* 2004, 288). Deze regeling maakt het sinds 1 juli 2004 mogelijk dat ook in andere zaken bij gebrek aan voldoende zittingscapaciteit behandeling plaatsvindt in een nevenzittingsplaats buiten het rechtsgebied van het betrokken gerecht. De Raad voor de rechtspraak wijst, op verzoek van het gerechtshofbestuur, de nevenzittingsplaatsen buiten het rechtsgebied aan die de piekbelasting bij het verzoekende gerecht tijdelijk moeten gaan opvangen.

Wet op de rechtsbijstand

Op 9 juli 2004 is bij de Tweede Kamer het wetsvoorstel tot Wijziging van de Wet op de rechtsbijstand houdende aanpassing van het inkomens- en vermogensbegrip aan fiscale inkomens- en vermogensbegrip ingediend (29 685). Om vast te kunnen stellen of een rechtzoekende recht heeft op vergoeding van de kosten voor rechtsbijstand zal in de toekomst worden gekeken naar het fiscale verzamelinkomen. Een verklaring omtrent inkomen en vermogen, waarmee het inkomen en het vermogen worden vastgesteld op het moment van de toevoegingsaanvraag, is dan niet meer nodig. De rechtzoekende zal binnenkort kunnen volstaan met het opgeven van zijn softnummer en het softnummer van zijn partner. De Raad voor rechtsbijstand vraagt vervolgens op basis van de personalia, de geboortedatum en de softnummers bij de Belastingdienst het verzamelinkomen en het vermogen van de betrokkenen op. Met de introductie van een ander inkomensbegrip wordt niet alleen gestreefd naar een aanzienlijke lastenvermindering, maar ook naar aansluiting bij het draagkrachtbegrip dat in andere

inkomensafhankelijke regelingen wordt gebruikt.

Basisbedrag vergoeding rechtsbijstand verhoogd

LITERATUUR

Asser, W.D.H., *Bewijslastverdeling*, Deventer: Kluwer 2004.

Boom, W.H. van en M.J. Borgers, *De rekenende rechter: van 'iudex non calculat' naar actieve cijferaar?*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2004.

Broekveldt, L.P., *Derdenbeslag* (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2003.

Bushell, S. en H. Smith, *Dispute resolution in 31 jurisdiction worldwide 2004*, *Global Competition Review*, London: Law Business Research 2004.

Fernhout, F.J., *Het verschoningsrecht van getuigen in civiele zaken* (bewerking diss. Maastricht), Deventer: Kluwer 2004.

Hendrikse, M.L. en A.W. Jongbloed, *De toekomst van het Neder-*

Bij regeling van de minister van Justitie van 25 juni 2004, *Stcrt.* 2004, 123, p. 13 is het basisbedrag als bedoeld in artikel 3 lid 1 van het Besluit vergoedingen

landse burgerlijk procesrecht, Deventer: Kluwer 2004.

Hoeden, E. van der, J.D. van Vlas-tuin, en J.M. Wisseborn, *De gedwongen ontruiming*, Zutphen: Paris 2004.

Ingelse, P., *Commentaren op fundamentele herbezinning*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2004.

Kuijter, M., *The blindfold of lady justice: judicial independence and impartiality in light of the requirements of article 6 ECHR* (diss. Leiden), Nijmegen: Wolf Legal Productions 2004.

Layton, A. en H. Mercer, *European civil practice*, 2e druk, London: Sweet & Maxwell 2004.

Nagel, H. en E.M. Bajons (red.), *Beweis*, Baden-Baden: Nomos 2003.

rechtsbijstand 2000 verhoogd van € 93,84 naar € 95,21. De regeling is op 1 juli 2004 in werking getreden.

Neuhaus, P.H. en J. Kropholler, *Internationales Privatrecht: einschliesslich der Grundbegriffe des Internationalen Zivilverfahrensrechts*, 5e druk, Tübingen: Mohr 2004.

Pel, M., *Doorverwijzen naar mediation: een bijdrage aan effectieve conflictoplossing op maat*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2004.

Pel, M., M.A. Vogel, en J.M. Barendrecht (et al.), *Mediation en vertrouwelijkheid*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2004.

Petrochilos, G., *Procedural law in international arbitration*, Oxford: Oxford University Press 2004.

Pontier, J.A. en E. Burg, *EU principles on jurisdiction and recognition and enforcement of judgements in civil and commercial matters: according to the case law of the European Court of Justice*, The Hague: Asser Press 2004.

Prein, H.C.M., *Beroepsvaardigheden en interventietechnieken van de mediator*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2004.

Punt, H.G., *Memo beslagrecht 2004*, Deventer: Kluwer 2004.

Ras, H.E. en A. Hammerstein, *De grenzen van de rechtsstrijd in hoger beroep in burgerlijke zaken*, 3e druk, Deventer: Kluwer 2004.

Storme, M. (red.), *Procedural laws in Europe: towards harmonisation*, Antwerpen/Apeldoorn: Maklu 2003.

Wiel, B.T.M. van der, *De rechtsverhouding tussen procespartijen* (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2004.

(advertentie)

FIF 33

RECHERCHE- EN INFORMATIEBUREAU

Voor bedrijven, particulieren en advocatuur

- Onrechtmatig ziekteverzuim
- Alimentatiezaken
- Controle werkzaamheden
- Handelsinformatie
- Fraude / Bedrijfsdiefstal
- Privé-onderzoeken

010 - 477 33 22 www.fif33.nl

Goedgekeurd door Min. van Justitie POB 238
Heemraadssingel 186 • 3021 DM Rotterdam
Fax: 010 - 477 08 30 • e-mail: info@fif33.nl

TOGA atelier

Schout & Katsantonis

www.toga.net

- Rijksleverancier
- Toga's op maat van eerste kwaliteit stof
- Korte levertijd
- Bef cadeau bij bestelling toga

Industrieweg 51 3044 AS Rotterdam
Tel. 010 - 245 07 66 Fax 010 - 245 07 67

